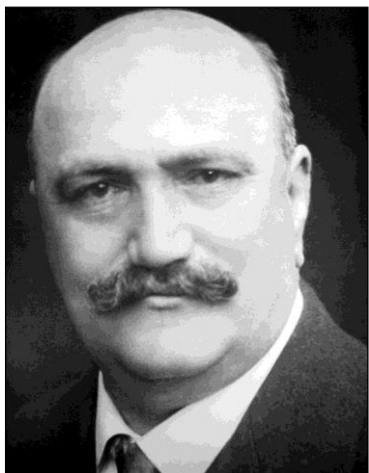

MUDr. František Půža
(Městské muzeum Příbyslav)

aby alespoň část cenných rukopisů Františka Půži mohla být konečně zpřístupněna veřejnosti. I přes autorovu předčasnou náhlou smrt jsou rukopisy – vysoké odborné úrovně – dovedeny v podstatě do finálního stádia a připraveny k publikaci; redakčních zásahů téměř není potřeba, pouze u některých údajů lze přidat vysvětlující nebo doplňující redakční poznámku. Na stránkách sborníku *Polensko* proto redakce hodlá postupně přinést alespoň některé Půžovy nevydané příspěvky v jednotlivých článcích, pojednávajících o kratších ucelených tématech, byť v originálu jde většinou o pokračující rozsáhlý text. Redakce tak zároveň plní záměr vydavatele publikovat dosud nevydané rukopisy autorů z oblasti Polenska, který začal realizovat v rámci edice *Obrázky z Polné*.

František Půža

Válečné události na polensko-přibyslavském panství

Část I. – třicetiletá válka

Území bývalého panství polensko-přibyslavského bylo, pokud paměť sahá, zřídka navštíveno pohromami válečnými. Války husitské zničily jen krajinu přibyslavskou. Ovládnutí Polné pány ze Šternberka, protivníky krále Jiřího z Poděbrad, majitele panství polenského, odbylo se roku 1468 bez velkých ztrát na životech a majetku lidu poddaného.

Vichřice válečná pocítila se na zdejších panstvích nejprudčeji za doby války třicetileté. Nebylo osady v širém okolí, kde by nebyla zanechala příšerné stopy svého řádění.

Ve zprávách panských úředníků ozývají se hned v prvních letech po katastrofě bělohorské nářky na nedostatek poddaných. Část zašla jich v potřeženém vojsku stavovském podporovaném majitelem panství Rudolfem Zejdlicem z Šenfeldu. Známo jest o něm, že od správců a direktorů stavovského povstání úřad hejtmanský nad pěchotou přijal, lid verboval a s ním proti vojsku císařskému táhl a bojoval. Mnozí vystěhovali se odtud bojíce se útisků náboženských. Jiná část lidu poddaného vstoupila podle přání, spíše však z rozkazu nového pána knížete Františka z Dietrichštejna do vojska císařského. Vrátil se z ní jen nepatrný počet, z Přibyslavě jediný muž.

Nejtiživěji dolehly válečné nesnáze na zdejší kraj, když Švédové zmocnili se Lipnice, kterouž učinili opěrným bodem svých válečných podniků a dostali Jihlavu do svých rukou. Rada velkých utrpení počala dne 13. března 1645. Tou dobou počaly procházet panstvím vojenské oddíly švédské i císařské a všechny plenily a braly, nač přišly, při čemž nebylo rozdílu mezi domácím a nepřátelským vojskem; obě strany chovaly se stejně, ba, jak současná zpráva uvádí, císařští natropili zde více zla než nepřátelští Švédové.

Když v březnu 1645 Švédové poprvé navštívili Polnou, dali si na zámku předložit všechna registra a měsíční výkazy příjmů a vydání až do sv. Jiří 1645. Generál Wittenberg sebral veškerou pokladniční hotovost 2022 zl. 3 kr. 1 ½ denáru. Poté vzali s sebou Švédové hejtmana a důchodního písaře do Jihlavy, kde je věznili a zle s nimi nakládali. Požadovali od hejtmana kauce za celé panství a jihlavské majorátní domy 4000 říšských talarů. Na přimluvu mnohých poctivých lidí a barona Kustoše byla tato kauce snížena na 2 tisíce kusů říšských talarů (= 3000 zl.) splatných ve třech dnech. Aby mohl býti propuštěn do Polné, sehnal hejtman s velkou námahou a na úpěnlivé svoje prosby tento obnos u některých jihlavských měšťanů, kupců a pana barona Kustoše. Vypůjčený peníz byl pak pozvolna od poddaných vybírán a věřitelům splácen.

Na Lipnici, vzdálené od Polné tři míle, nacházely se tři regimenty quartirmacherů, či ubytovatelů. Měli zásobovati švédské vojsko rozložené v kraji čáslavském a kouřimském. Z každého osedlého žádali od vrchnosti výpalného a kontribuce 50 říšských talarů. Panství polenské, které mělo té doby 132 osedlých, bylo povinno složit 6600 říšských talarů. Peníze odváděly se týdně. Poddaní tolik peněz neměli, muselo je proto zakládati panství. Půjčené peníze později od nich vymáhalo. Do 10. července splatilo se 3300 říšských talarů = 4950 rakouských zlatých.

Na vydržování vojska na Lipnici a v Jihlavě platilo panství na penězích od 1. dubna 1645 do konce ledna 1646 měsíčně 300 říšských tolarů. Složilo tedy v té době 1800 říšských tolarů čili 2700 zl. rakouských.

Proviantu dodávalo týdně do Jihlavy: 2 centy masa, 200 liber chleba, 3 sudy piva, 40 mír ovsa, 2 telata, 2 skopce, 30 mázů másla, 30 mázů soli, 3 fůry sena, 100 snopů slámy, 15 slepic, 45 kaprů a štik. Tyto potraviny dodával především zámek, poněvadž poddaní byli velice chudí.

Švédský generál Torstensson a lipničtí quartýrmachři zanechali v Polné k vojenské ochraně dva jezdce salva guardii. Chránili pozemky a obilí poddaných před poškozováním švédskými vojáky, takže mohli venkované svá pole obdělávati a potravu si zaopatřiti. Bylo před tím celé okolí daleko široko zničeno. Za obležení Jihlavy bylo v Polné po 4 dny 14 pěších regimentů švédských. Vojáci chovali se klidně, ale kde co bylo, dobytek velký i malý vzali a spotřebovali. Vojenská stráž měla venkovský lid chránit před dalšími útoky. Její vydržování stálo panství 945 zl.

V době, kdy Švédové zdržovali se v Jihlavě a císařští snažili se marně odtud je vypuditi, bylo město Polná navštíveno oběma stranami, které zde velikých škod natropily. Jedné noci roku 1645 bylo město od císařských přepadeno, radnice a nejlepší domy vyplněny, koně a mnohé jiné cenné věci vzaty. Mezi oloupenými byli také švédští dva členové vojenské stráže. Panství bylo nuceno znovu je obléci, koně a všechno potřebné na ně jim opatřiti, což vyžadovalo nákladu 240 zl.

Jindy opět dne 18. července 1645 přišel oddíl císařských od Pernštýna, sehnal v městě a okolních vesnicích přes 60 kusů koní a dobytka, při čemž jednoho poddaného zastřelili.

Poddaní trpěli mnoho hladu, neb jim vojsko, přítel nepřítel, vzalo poslední sousto od úst. Z knížecích sýpek nemohlo se jim pomoci. Vše, co zde Švédové našli, bylo sepsáno, spotřebováno neb jinam odvezeno. Obilí na jaře 1645 ještě nevymláčené postačovalo sotva do žní pro dvorskou čeleď. Pole byla od poddaných dostatečně obdělána, obilí slibovalo dobrou úrodu. Dne 16. června však bylo krupobitím kolem Přibyslavě a u třech dvorů téměř úplně zničeno. Pro velkou chudobu, nedostatek a značné platy zběhlo mnoho poddaných. Mnozí však nenaleznuvše jinde poměry lepšími, vrátili se.

Někteří polenští měšťané a venkovští poddaní, když se nepřítel blížil, uchýlili se s obilím a lepšími svými věcmi do Jihlavy ke známým, doufajíce zde býti se svým majetkem bezpečni. Když však Švédové Jihlavy se zmocnili, nebylo odtud možné něco, zejména obilí, dostati. Veškerý vývoz z města byl zakázán. Sem tam podařilo se někomu něco z města pokradmu vynésti.

Vrchní panský hejtman dal rovněž do Jihlavy odvésti větší část obilí – žita, pšenice, ječmene, ovsu a ze zámku polenského lepší nábytek, plátno, máslo, sýry apod. Vše ukryl v knížecích třech domech v domnění, že na to nikdo nepřejde. Když nepřítel do Jihlavy vtrhl, prohledal generál Wittenberg v knížecích domech všechny místnosti, truhly, skříně, co se mu líbilo, vzal, obilí dal sepsati a z něho jen několik mír byl ochoten pasírovati. Do těch domů nastěhoval se se svými lidmi a celou pakáží švédský plukovník. Co neodnesl generál, přivlastnil si plukovník. Nedovolil ničeho z domů odnáseti. Činil i jinak velkou škodu dávaje vše dřevěné vytrhávat a tím topiti. Hotově bylo mu vyplaceno na příspěvku pro stolní náčiní, proviant a fourage 288 zl. Vydáno bylo švédskému vojsku v době od 13. března 1645 do 27. ledna 1646 z knížecí vrchnostenské pokladnice 13905 zl. 3 kr. 1 ½ denáru. Císařským regimentům vyplaceno bylo roku 1646 2102 zlatých rýnských.

Když velitel císařského vojska Düpauer utíkáje před Švédy polenské panství opustil, ujali se toho svobodný pán Kustoš, majitel panství studeneckého, a Václav starší Dobranovský z Dobranova a na Hradčidíně (Dobranovský podepsal se jako *Commandant der Herrschaft Polna*), kteří radou a pomocí pomáhali polenskému hejtmanu v těch dobách zlých. Jmenovitě chválí si hejtman pana Dobranovského, jehož statek nacházel se nedaleko Kutné Hory. Píše o něm, že jest opatrný a dobrý kavalír ve věcech krajských dobře obeznalý. Zná prý se s mnoha důstojníky. Známosti jeho dobře se osvědčují, takže poddané s prospěchem zastupuje. Za svoji ochranu, radu a pomoc poskytovanou panství byl honorován.

Panskému hospodářství za těchto válečných dob mnoho se nedařilo pro překážky činěné nepřítelem. Příjem z výčepu piva a jiné vrchnostenské důchody ležely ladem. Piva uvařilo se málo ze sladu, který panskému úřadu byl ponechán. Jen občas ve vši tichosti vyčepoval se některý ten sud piva v polenském panském dvoře, neb nepřítel všude slídil a pátral po příjmech panských. Všechnen důchod snažil se sobě přivlastniti, tvrdě, že všechno patří jemu a ne vrchnosti, a že jest jeho dobrou vůlí, chce-li jí něco dáti neb pro ni něco učiniti. Železné hutě stály pusté. Kontribuce nebylo možno od poddaných vybírat pro jejich chudobu, jmenovitě ne násilím ji od nich vynucovati. Spíše dobrým slovem bylo lze od nich něčeho dosíci. Poddaní pozbyli, dle zprávy hejtmanovy, všeho ducha, zmalomyslněli a byli přestraseni. Mnoho se jich doma nezdržovalo, ale skrývalo se s dobyt看em v lesích a horách.

Útrapy vyličené zakoušelo panství v roce 1645. Bylo jich mnohem více v letech následujících, jak se o nich zmiňuje P. Pojmon v dějinách města Polné a skončily teprve uzavřením míru vestfálského roku 1648.

Válečnými výdaji zadlužili se městští i vesniční poddaní. Tíhu svých dluhů pocítovali drahnou řadu let. O dlužích obce přibyslavské, které učinila v panském důchodu v posledních letech války třicetileté, dovídáme se ze suplikace o slevu podané knížeti Maxmiliánovi prostřednictvím hejtmána panství pana Bernarda Felixe Šmerhofského z Lidkovic v červnu 1650. Přibyslavští přiznávají, že jsou dlužni do důchodu panského:

Za vína pro soldáty, kteří v zimních kvartýřích v Přibyslavi byli, 114 zl. 16 kr. Dále co se v Polné na malé nádoby po 15 mázích od důchodního písaře po kolikráte na soldáty bralo 28 zl. 52 ½ kr. Za železo vzaté roku 1644 na okování vozu obrstlajtnanta zde logirovaného 16 zl. 15 kr. Z várek v létě 1648 za půl léta zůstalo dluhu 63 zl. 33 kr., poněvadž vše darmo z takových várek na soldáty vyšlo. Půjčených peněz 15 zl. 34 kr. z důchodu od knížecího písaře důchodního, když se jim kontribuce nedostávalo a od chudých lidí dostati nemohli. Ouroků z domů a rolí pustých, na kterých nejsou žádní hospodářové a není odkud zaplatiti, 25 zl. 34 kr. Za jeden slad půjčený bývalým hejtmanem Ondřejem Hanušem z borovského pivovaru, když už neměli, z čeho by pro soldáty pivo vařili. 338 měřic ovsu, který si za ta léta z knížecích dvorů vypůjčili k setí, a vše na soldáty vyšlo. Když v létě 1647 přišly do Polné dvě setniny rejtarstva od regimentu Bytyšovského a zde se utábořily, vypůjčila si obec od německobrodského císařského rychtáře 156 rakouských zlatých. Když obec nevěděla, kde peníze vzíti na kontribuci, a sousedé ničeho neměli, zastavila prý obecní rybníky za 200 zl. V létě 1648 pokračoval na ně nepřítel tak, že dali mu 130 zl. sirotčích peněz. Od jiných dobrodinců vypůjčili si 254 zl.

Kníže Max odpustil jim z dluhů 16 zl. 10 kr. za železo a dlužný poplatek z várek úhrnem za 79 zl. 34 kr.

Filip Plašil

Obecní účet města Polné za rok 1793

Když v roce 1798 hodlal polenský regulovaný magistrát přijmout prvního městského lékaře, vyžádal si Krajský úřad v Čáslavi účetní závěrku městského hospodaření, aby prověřil, že město je schopno zajistit lékaři stálý plat. Opatrnost byla na místě. Před rokem 1787 se městské finance nalézaly v bídném stavu, neboť polenská obec byla zatížena značnými dluhy – snad lze jejich původ hledat ještě v sedmileté válce.

Z nařízení krajského úřadu musela tehdy Polná během několika let uhradit veškeré své závazky. To se skutečně podařilo do roku 1791. Od té doby již město dluhy nevykazovalo a hospodaření končilo s přebytkem.¹

Magistrát zaslal krajskému úřadu kromě vyžádané stručné účetní závěrky za rok 1797 i komplexní přehled účetnictví za rok 1793 s podrobným rozpisem jednotlivých příjmů a výdajů pod názvem *Počet obecní na příjem a vydání peněz při municipálním městě Polný od 1ma Januariis až do ultima Decembris 1793*.² Uvedený přehled podává názornou charakteristiku tehdejšího městského hospodářství, ukazuje majetek města a vypovídá o množství veřejných institucí i jednotlivých osob. Nyní již k samotnému účetnímu přehledu:

Z předcházejícího roku 1792 zůstala v pokladně hotovost 546 zl. 17 kr. a na pohledávkách evidovalo město u různých dlužníků 4158 zl. 40 kr. Dluhy nejsou uvedeny žádné.

Obec pronajímala vlastní nemovitosti – rybníky (příjem 70 zl.), obecní kuchyni (45 zl.), koželužnu (49 zl.), pazdernu (10 zl.). Nad horní bránou, v té době stále ještě stojící, existovala světnice, kterou si od města pronajímal Václav Bartmann za 5 zl. ročně. Za 4 zl. ročně se pronajímal i blíže nespecifikovaný „domek mezi branou“. Pronajímaly se i dvě světnice a komora v obecním domě – pravděpodobně v budově radnice uprostřed hlavního náměstí – za celých 23 zl. Obec vlastnila také některé soukenické rámy (umístěné pravděpodobně na Dolním městě) k napínání sukna, které pronajímala Janu Doplerovi za 15 kr.

Velké množství nemovitostí obec v minulosti propustila soukromníkům do emfyteutického pachtu.³ Z nemovitostí emfyteuticky „zakoupených“ od města plynul městu každoroční úrok: z několika domků, stodol a zahrad ve městě i na předměstích částka 18 zl. 47 kr., ze všech polí, luk a pastvin pak částka 327 zl. 31 kr. 3 denáry. Celkově se z emfyteutických úroků a běžných nájmu nemovitostí za rok vybralo

¹ Státní oblastní archiv v Zámrsku, Krajský úřad Čáslav I, kart. 258, i. č. 1018 – zpráva polenského magistrátu Krajskému úřadu v Čáslavi ze dne 12. 7. 1798.

² Tamtéž – obecní účet ze dne 31. 12. 1793.

³ Podstatou tohoto feudálního institutu byl, v podstatě, dědičný nájem, respektive dědičný pacht nemovitosti, kdy emfyteuta byl povinen každoročně odvádět peněžitý nebo naturální poplatek. Sohledem na značnou sumu, která městu z emfyteuze každoročně vycházela, se jednalo skutečně o obdobu dědičného pachtu než tzv. dědičného úroku, který byl spíš symbolický. Blíže srov. Heyrovský, Leopold: *Emfyteuse*, in *Ottův slovník naučný*. Osmý díl. Praha 1894, s. 573–574, dále Šikl, Heřman: *Dědičný úročník*, in *Ottův slovník naučný*. Sedmý díl. Praha 1893, s. 145.

579 zl. 38 kr. 3 denáry. Město pronajímalo zájemcům dokonce obecní provazy, z čehož obdrželo ročně 4 zl. 5 kr.

Kromě běžných a emfyteutických nájmu využívala obec i pronájem či pacht různých městských práv. Tak z jarmarečního pachtu a moučných fůr vzešlo 50 zl. 15 kr.,⁴ z propachtování výnosného práva pálení kořalky se vybralo za rok celých 502 zl. Magistrát vykonával i správu nad várečným právem právovárečného měšťanstva, a to tím způsobem, že veškerá práva propachtovat jedinému zájemci. Administraci várečného práva jednotlivých měšťanů⁵ tak na sebe roku 1793 vzal Karel Lachenbauer, který z každé várky platil městu 15 zl. Za celkových 38 várek zaplatil 570 zl.⁶ Utrženou částku od várečného administrátora Lachenbauera pak město, pravděpodobně, dělilo poměrně mezi jednotlivé vlastníky domů s várečným právem.

Z městem vybíraných poplatků za služby můžeme vysledovat, že v obecní váze se vybralo 48 zl. 40 kr., židovská obec platila městu 13 zl. 30 kr. za propuštění vody z městského vodovodu a 1 zl. za židovský hřbitov. Na gruntovních a právních poplatcích se u magistrátu vybralo 412 zl. 19 kr. Za „solní handli“ se získalo 82 zl.⁷

⁴ Podle pozdějšího vyjádření magistrátu město vypomáhalo – zjevně za určitý poplatek – sousedům s jejich povinnostmi dalekých fůr a potažních břemen (daleké fůry znamenaly povinnost vlastními povozy dopravovat zboží vrchnosti či vojska). Srov. Státní oblastní archiv v Zámruku, Krajský úřad Čáslav I, kart. 258, i. č. 1018 – zpráva polenského magistrátu Krajskému úřadu v Čáslavi ze dne 12. 7. 1798. Jak plyne z městských výdajů roku 1793, najímalo město na tyto fůry Židy z Lipnice a Pohledu.

⁵ Správa várečného práva polenským magistrátem trvala až do roku 1834. Dne 11. dubna 1834 byl vydán dekret českého gubernia č. 10705, uznávající soukromoprávní povahu právovárečných měšťanstev, podle kterého nemají se magistráty nadále vměšovat do vnitřních poměrů pivovarů a várky má obstarávat výbor volený právovárečnými měšťany. Srov. Pražák, Jiří: Rakouské právo veřejné. *Díl první: právo ústavní*. Praha 1895, s. 144. V polenském prostředí informuje o této změně kniha městských pamětí Petra Pokorného – Městské muzeum Polná, Po-19/B/016, fol. 18.

⁶ Počet várek odpovídá údajům z let 1785–1790, kdy se vařilo kolem 40 várek. Jedna várka obnášela dvacet sudů a 1 ½ vědra příváčky pro purkmistra, syndika a jiné deputáty. Protože výnos z prodeje várky se pohyboval kolem 80 zl., překvapuje poměrně nízký poplatek, který administrátor městu odváděl. Srov. Rérych, Břetislav: *Právovárečné měšťanstvo v Polné. Díl I. Várečanstvo do r. 1848*. In: *Stanovy „Právovárečného měšťanstva v Polné“*. Polná 1927, s. 32–33.

⁷ Město mělo článkem 7. privilegia Františka kardinála z Dietrichsteina z 24. 12. 1626 povolen sklad a prodej soli v budově radnice, zisk šel do městské

Na výživu učitelů město každoročně dostávalo příspěvky od panství (40 zl. 26 kr.) a od polenského děkana (10 zl.).

Na mimořádných příjmech dosáhlo město toho roku 20 zl. 45 kr. Jednalo se o drobný prodej obecních nemovitostí, ať už emfyteutický pacht, tak definitivní prodej, dále prodej 2000 nepálených cihel a pokutu ve výši 6 zl.

Celkový příjem toho roku obnášel 2441 zl. 37 kr. 5 denárů. Spolu se zbytkem z roku 1792 (4704 zl. 57 kr.) činil zbytek příjmů 7146 zl. 35 kr. 1 denár.

Výdaje, odváděné do královské pokladny, byly tvořeny zejména běžnými ročními daněmi – vrchnostenskou daní (*extra ordinarium*) a poddanskou daní (*militare ordinarium*). Zvláštní daně tvořily tzv. „*Kriminal-beitrag*“ (příspěvek na činnost trestního soudu) 33 zl. 45 kr., příspěvek na ubytování vojska, 36 kr. do pražského kláštera „královské milosti abatyše“ a kupodivu i příspěvek na korunovaci královny Marie Terezie (1 zl. 20 kr.), který byl zjevně jednotlivými městy splácen ještě celá léta po korunovaci. Svým charakterem by se jako daň dala posoudit i královská půjčka 35 zl. 7 kr., která obvykle stejně nebyla nikdy vrácena. Celkem činily výdaje města do královské pokladny ročně 177 zl. 30 kr.

Do knížecí pokladny odvedlo město celkem 47 zl. 9 kr. a 2 denáry. Z toho největší suma 28 zl. byla vydána za „kořalní kotel“ za rok 1785 (těžko říci, co si lze představit pod touto položkou – může jít o splátku staré půjčky od vrchnosti na pořízení kotle, eventuálně ale mohlo jít o nájem kotle nebo celé vrchnostenské palírný). Částku 2 zl. ročně platilo město vrchnosti za každoroční revidování obecních účtů vrchnostenským úředníkem.⁸

Celkem 10 zl. 45 kr. vydávalo město každoročně za různá rekviem – zádušní mše svaté (6 zl. za kardinála Františka z Dietrichsteina, 3 zl. 25 kr. za Leopolda z Dietrichsteina jako poděkování za vystavění děkanského kostela a 1 zl. 20 kr. za děkana Petra Floriána).⁹

pokladny. Privilegium publikováno v Turecký, Karel: *Listář města Polné*. Polná 1940, s. 44–51.

⁸ Toho roku přehlížel obecní účet vrchní polensko-přibyslavského panství Kryštof z Klimpely.

⁹ K rekviem za kardinála Dietrichsteina na vlastní náklad bylo město povinno podle závěrečného ustanovení privilegia z 24. 12. 1626, srov. pozn. 7. Za děkana Floriána bylo rekviem na náklady města slouženo od jeho smrti v roce 1775, neboť děkan odkázal ve válkách zchudlému a zadluženému městu celé své jmění a prominutím dluhu fakticky zachránil měšťanský pivovar.

Mzdy obecních zaměstnanců tvořily podstatnou část výdajů. První radní Tadeáš Sadil měl roční plat 300 zl. a k tomu 30 zl. za vedení kon-skripce, kancelista Jan Švejda 100 zl. a nejmenovaný úřední sluha 50 zl. (tyto částky byly však přesně nařízeny dvorským dekretem, neboť zkoušený právník – syndikus – ve funkci prvního radního, kancelista a sluha byli považováni za státní zaměstnance, pouze placené z městské pokladny). Město dobrovolně zaměstnávalo i některé další zřízence – městský policista Václav Filipenský obdržel ročně 11 zl., početvedoucí Linhart Procházka 20 zl., hlásný na věži po půlnoci 30 zl., hlásný na věži před půlnocí 12 zl., hlásný ve městě před půlnocí 15 zl. a hlásný ve městě po půlnoci 15 zl. Za celoroční natahování hodin platilo město 18 zl., komíníkovi za čištění obecních komínů 6 zl. a právnímu poslu celoročně 33 zl. 36 kr. Od nalévání džberu na kašně dávalo město 10 kr., od půjčování „štůly“ 1 zl. 10 kr. a od „zvonění na pokoj“ 1 zl. 10 kr.

„Pánům školním učitelům“ dávalo město plat, na který mu přispívalo panství a zdejší děkan. V roce 1793 působili na polenské městské škole „Magister scolae“ Karel Spinar s platem 75 zl., varhaník Jiřík Jedlička dostával 70 zl., Antonín Přikryl 50 zl. a Tomáš Nebesař 10 zl. Kromě běžného platu obdrželi všichni učitelé dohromady navíc 15 zl. na dříví, za rekviem za Petra Floriána 1 zl., k slavnosti Nanebevzetí Panny Marie 3 zl. a k téže slavnosti vědro piva v ceně 2 zl. 30 kr. Místo bývalé koledy, která byla v rámci josefínských reforem zrušena, se k Novému roku vyplátilo školním učitelům 12 zl. – tzv. novoroční groš.¹⁰

Jako zvláštní položka výdajů jsou uvedeny náklady na vodu. Vodákovi (správci městského vodovodu) vyplátilo město celoročně 19 zl. 22 kr. a jako přídavek na boty 2 zl. Na nákup a pokládání vodovodních trubek vynaložilo město 103 zl. 8 kr. Na opravy silnic a cest bylo toho roku vydáno 35 zl. 48 kr.

K zajištění různých manuálních prací uzavíralo město smlouvy s místními řemeslníky. Na odměnách bylo zaplaceno celkem 265 zl. 29 kr. Pro město v roce 1793 pracovali zedník Josef Zelinka, tesař Ignác Palásek, bednáři Antonín Kratochvíl, Filip Kratochvíl, kováři František Pokorný, Josef Čermák a Jakub Jelínek, zámečník Ignác Vacek a hrnčíř Jan Kolentin.

Jistá drobná vydání mělo město s trestanci, postrkem různých individuí do jejich domovských obcí a vojenskými odvody. 46 krejcarů bylo dáno „arestantům a šup sem a odsud jdoucím“. 14 zl. 28 kr. tvořily

¹⁰ Obcházení učitelů koledou po domech bylo zakázáno dvorským dekretem z 6. 7. 1786, v Čechách provedeným nařízením gubernia č. 4303 z 12. 2. 1789. Místo koledy byl zaveden tzv. novoroční groš, který vyplácely obce.

výdaje za vojenské rekruty – placen byl posel s obsílkami, „kostgeld“ a náklady za odvedení rekrutů do Čáslavi.

Za papír, poštovné a jiné kancelářské útraty vynaložilo město 85 zl. 14 kr. 2 denáry. Jako „neobyčejné výdaje“ jsou uváděny dar na vojnu 125 zl., náklady na vychování dvou obecních býků 36 zl., zhotovení nové mapy Karlu Lachenbauerovi 18 zl., jihlavskému zvonaři za požární stříkačku 440 zl. a za zajištění dalekých transportních fůr židovi z Frauenthalu (Pohledu) a židovi z Lipnice celkem přes 90 zl.

Celkové výdaje obyčejné i neobyčejné za rok 1793 činily 2610 zl. 41 kr. Město Polná ke konci roku evidovalo za různými dlužníky pohledávky za 4535 zl. 54 kr. a 1 denár. Město mělo pravděpodobně určitý problém s vymahatelností dluhů, eventuálně snad se jednalo o dluhy s dlouhodobou splatností, či nebyla ani vůle dluhy závčas vymáhat – asi třetina dluhů byla totiž starších než pět let. Ačkoliv za rok 1792 vykázalo město zisk přes 500 zl., bilance městského účetnictví za rok 1793 byla pasivní – hospodaření skončilo ztrátou 169 zl. 4 kr. Uvedené však způsobily mimořádné dobrovolné výdaje – dar 125 zl. na vojnu a zejména pořízení stříkačky za celých 440 zl. Uvedená ztráta byla dobře kryta ziskem z minulého roku.

K dispozici je ještě stručná účetní závěrka hospodaření města za rok 1797. Městské účetnictví vykázalo příjem 2103 zl. 32 $\frac{3}{4}$ kr. a vydání 1878 zl. 1 $\frac{3}{4}$ kr. – aktivní bilance přinesla 225 zl. 31 kr. Kontribuční účetnictví pak vykázalo příjem 3770 zl. 58 $\frac{1}{4}$ kr. a výdaje 3686 zl. 16 kr., aktivní bilance činila 84 zl. 42 kr. Konečně špitálský účet měl příjem 1591 zl. 3 $\frac{1}{4}$ kr., výdaje 1514 zl. 1 $\frac{1}{4}$ kr. a aktivní bilanci 77 zl. 2 kr. Dá se tedy říci, že polenskému magistrátu se dařilo v prvních letech po regulaci držet slušnou účetní bilanci a generoval setrvalý zisk.

Kromě obrazu ucházejícího magistrátního hospodaření z té doby lze z účetního přehledu vyčíst množství zajímavých údajů, které podávají obraz o zaměstnancích, kteří byli v roce 1793 placeni z městských důchodů, o majetku města a o daňovém zatížení. Kromě celé řady jmen měšťanů obsahuje účet i vzácné zmínky o existenci horní brány v její původní podobě a také vůbec první nalezenou zmínku o protipožární technice v Polné. Jedná se o doklad výjimečný, neboť z období přelomu 18. a 19. století se dosud nepodařilo nalézt téměř žádné relevantní prameny a tato perioda historie zůstává v Polné stále jakýmsi hluchým místem, zejména kvůli zničení městského archivu požárem ze 4. srpna 1863 a likvidaci velké části spisovny dietrichsteinské účtárny na přibyslavském zámku v 80. a 90. letech 20. století.

S autorovým souhlasem zařazuje redakce příspěvek, který byl publikován v periodiku Listy cukrovarnické a řepařské, roč. 122 (2006), č. 11, s. 318–319, k výročí významného polenského rodáka Ing. Václava Sázavského (25. 9. 1896 Polná – 1. 10. 1974 Slavkov).

Daniel Froněk

110. výročí narození ing. Václava Sázavského

25. září uplynulo již 110 let od narození významného cukrovarnického odborníka ing. Václava Sázavského. Byl výborným teoretikem a praktikem, autorem originálního systému odpařování, poradcem v oboru energetiky a organizátorem. Vynikal temperamentem, neobyčejným zaujetím pro aktuálně řešenou práci, kolegové jej pamatují jako velice energického a živočišného člověka v tom dobrém slova smyslu.

Jeho život, plný krásných, ale i krutých událostí, byl více než rušný. Započal v početné rodině zámečnicka a majitele strojírny v Polné na Jihlavsku (později po vyvlastnění známé jako TOKOZ). Středoškolská studia dokončil v roce 1915, pak nastoupil jako kampaňový chemik do cukrovaru Bück v rakouské části Rakouska-Uherska. Poté narukoval na frontu, ale záhy byl pro těžké onemocnění osvobozen.

Na přelomu let 1919 a 1920 asi půl roku pracoval v továrně na margarín v Praze. Poté již natrvalo zakotvil v cukrovarech, zároveň při zaměstnání absolvoval vysokoškolská studia. Období jeho aktivní služby lze rozdělit do dvou částí – na práci technického úředníka a na práci organizátora a poradce. První období je převážně spjato s cukrovary na jižní Moravě v rámci tzv. hodonínské Stoupalovy skupiny (Hodonín I. a II., Břeclav I., Židlochovice, Bzenec, Hrušovany nad Jevišovkou a Slavkov u Brna). Zejména v Hodoníně Sázavský velice rychle vyrostl ve zkušeného a šikovného technika, což následně uplatnil jako inspektor celé Stoupalovy skupiny a ředitel některých uvedených cukrovarů. Kromě toho, jemu svěřené cukrovary poskytoval k řadě technologických a strojních pokusů s Výzkumným ústavem cukrovarnickým v Praze.

Okupace pohraničí zastihla Sázavského v Hrušovanech nad Jevišovkou, cukrovary v zabraném území předával nové správě. S odstupem doby lze říci, že tato skutečnost mu následující život již natrvalo převrátila naruby. Řízením osudu nakrátko převzal funkci generálního ředitele celého koncernu, byl zatčen gestapem a podroben tvrdým výslechům. Nicméně tehdy příznivější tvář osudu jej v roce 1939 přivedla do Slavkova, kde uskutečnil ve spolupráci se Škodovými závo-

dy a ing. Turkem dlouho připravovanou odparku, která našla uplatnění v několika českých, ale zejména zahraničních cukrovarech. Sázavský také s nasazením života při osvobozování Slavkova zabránil jisté likvidaci cukrovaru připravené okupanty.

Ing. Václav Sázavský (1896–1974)

nému zdraví se blížil neodvratný konec. Situaci naštěstí změnila účinná snaha rodiny a kolegiální pomoc i ze zahraničí. Díky tomu se ing. Sázavský ocitl v nově postaveném cukrovaru Vávrovice jako obsluha u „své“ odparky. Následoval cukrovar Prosenice, funkce hlavního energetika olomoucké krajské skupiny a posléze poradce na podniku Brněnské cukrovarny. Přejít do důchodu byl formální, v roli mobilního – cestujícího poradce všech čl. cukrovarů hlavně v otázkách energetiky, byl aktivní až do počátku sedmdesátých let. Ve smyšlených soudních kauzách se dokázal jako expert postavit za obviněné kolegy i v době pro něj samého nejtěžší.

Po válce, ve funkci technického ředitele Stoupalova koncernu, se aktivně účastnil národní správy této společnosti a má rozhodující podíl na hladkém přechodu z doby okupace do doby znárodnění. Byl aktivní také v ústředních orgánech cukrovarnického průmyslu v Praze: ve Svazu pro řepu a cukr, Hospodářské skupině cukerního průmyslu, správcem výboru VÚC, poradním sboru n.p. Čsl. průmysl cukrovarnický, ale také v komisi pro jednotné metody cukrovarnické analytiky ICUMSA.

Rok 1950 patří mezi jeho nejhorší. Vykonstruované obvinění, veřejný monstrproces a dlouholetý trest. Věznice v Brně, v Plzni a různé kamenolomy vyplňovaly ing. Sázavskému následující tři roky. Vzhledem k jeho chatr-

V období tzv. pražského jara vyhrál obnovený soudní proces a byl plně rehabilitován. Bylo to však již po další kruté ráně osudu – rodinné tragédii.

Ing. Václav Sázavský byl dlouholetým aktivním spolupracovníkem VÚC. Od počátku své cukrovarnické praxe své poznatky a zkušenosti publikoval a rozšiřoval v přednáškách a školeních. Byl autorem několika desítek článků v odborném cukrovarnickém tisku a patentů, z nichž asi nejznámější (spolu s ing. Turkem) je typické odpařovací těleso. Také sepsal či byl spoluautorem několika odborných knih a publikací vesměs se zabývajících cukrovarnickou energetikou a analytikou. Přispěl také k realizaci skladování těžké šťávy. Z publikací lze namátkou uvést: *Pokyny pro tepelné techniky, Odpařování a odparky v potravinářském průmyslu, Cukrovarnická analytika* atd.

V líčení života a práce ing. Sázavského by bylo možno pokračovat dále. Dnešní zmínka o jeho výročí narození je jenom skromnou připomínkou. Suma událostí by vydala na několik životů, ing. Sázavský to však všechno stihl v jednom – dožil se 78 let. Jeho život byl nesmírně plodný a přínosný nejenom pro cukrovarnický průmysl. To nelze zapomenout.

Jan Prchal

Vlastivědný badatel Antonín Tomíček a Polensko

Není mnoho vlastivědných badatelů z oblasti Vysočiny, kteří by se zaníceně a intenzivně věnovali národopisu venkova v takovém rozsahu jako publicista Antonín Tomíček.

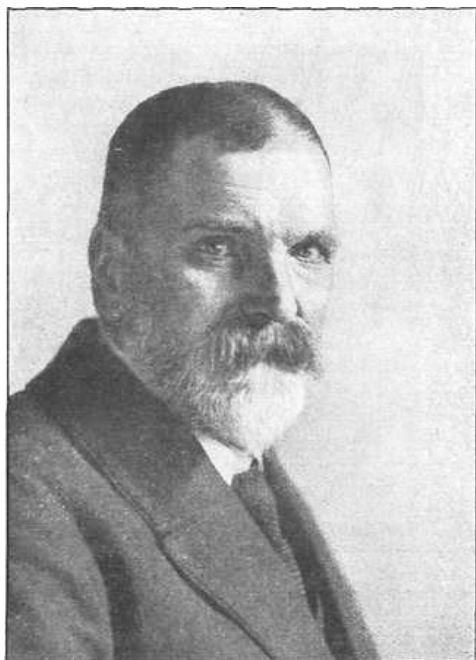
Antonín Tomíček se narodil 9. března 1866 ve Slavníči u Humpolce. Po vychození základní školy docházel v letech 1878–1884 na gymnázium v Německém Brodě; studia dokončil ve Vysokém Mýtě.¹¹ Po maturitě se stal poštovním úředníkem, nejdříve na poště ve Vysokém Mýtě, poté v Litomyšli, Hradci Králové a posléze natrvalo v Litomyšli, kde povýšil na vrchního poštovního pokladníka.¹²

Byla to právě Litomyšl, která ho po stránce historické a etnografické nejvíce zaujala. Od dob svých studií usilovně sbíral vlastivědný

¹¹ *Dvě stě let gymnasia v Německém Brodě*. Almanach. Německý Brod 1935, s. 82 a 496.

¹² *Ottův slovník naučný. Dodatky*. Praha 1943, s. 1174.

materiál, shromažďoval dobové doklady, pořizoval vzpomínky pamětníků, zajímal se o tradice a život venkovského lidu, sepisoval pranostiky, koledy, pověsti, pořekadla a lidovou poezii. Poznatky třídil, uspořádal a posléze publikoval v četných příspěvcích.

Antonín Tomíček (1866–1935)

Literárně činnost zahájil roku 1894 příspěvkem *Lidové názory v Herálecku o vodě, ohni a zemi*, který mu vyšel v Zíbrtově vlastivědném sborníku *Český lid*.¹³ Poté již přispíval svými články a studiemi do různých vědeckých i regionálních periodik a krajinských listů (kupř. *Časopis společnosti přátel starožitností českých*, *Časopis českého musea*, *Památky archeologické a místopisné*, *Květy*, *Osvěta*, *Národopisný věstník*, *Časopis pro dějiny venkova*, *Lidové listy*, *Lidové noviny*, *Hlasy od Želivky*, *Pod Lipany*, *Obzor litomyšlský*, *Jitřenka* aj.). Vcelku pravidelně spolupracoval s redakcemi sborníků *Zálesí*¹⁴ a *Český lid*. Zvláště několik ročníků sborníku *Zálesí* je doslova

nabito jeho četnými příspěvky; v nich obsahově vycházel ze znalosti kraje, kde se narodil, vyrůstal a kam se rád vracel.

Literární dílo Antonína Tomíčka velmi dobře zhodnotil a popsal Josef Páta (1886–1942), rodák z Litomyšle, přední slavistický odborník a literární a kulturní historik Litomyšlska, na stránkách *Národopisného*

¹³ Příspěvek vyšel ve III. ročníku sborníku *Český lid* na s. 342 a 343. (*Český lid*, sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku, redigovali od roku 1892 Dr. Lubor Niederle a Dr. Čeněk Závrt; více viz internet: tyfoza.no-ip.com).

¹⁴ Sborník *Zálesí* (původně vlastivědný sborníček pro mládež okresu humpoleckého) vycházel od roku 1919 nákladem učitelské jednoty Budeč v Humpolci, red. Rudolf Šimek; šířil práce zejména dějepisné, vlastivědné a etnografické z oblasti Humpolecka.

Věstníku československého (XX. ročník, s. 107–118) pod názvem *Literární dílo Antonína Tomíčka*. Jistě je vhodné si alespoň z části portrét Tomíčкова života z Pátova pera přiblížit:

Antonín Tomíček je z řady těch našich venkovských pracovníků, kteří nehlučně a skromně, ale svědomitě a vytrvale snášejí příspěvky a výzkumy pro poznání našeho venkova po stránce národopisné v nejširším slova smyslu. Dožil se dne 9. března 1926 v Litomyšli šedesátí let.

Ant. Tomíček na základě svých studií historických a národopisných napsal značné množství drobných i větších prací, jež byly otiskovány porůznu — většinou po časopisech, a to namnoze venkovských, jež bývají neznámy aneb i nepřístupny, takže na škodu věci snadno uniknou pozornosti odborných pracovníků současných i jejich pokračovatelů. Práce ty nejsou stejného rázu ani stejné jakosti: některé opírají se o přesné záznamy archivální, o pramenné doklady, jež také spolehlivě citují, jiné jsou psány podle záznamů vlastních, jiné posléze vypravují všeobecně, na základě získaných vědomostí a zkušeností, mnohdy i ve formě zábavné, beletristické.

Tomíček začal lidovým podáním podle vlastních zápisků z rodného Humpolecka, k němuž později připojil také Polensko, Přibyslavsko a hlavně Litomyšlsko, jež stalo se druhým jeho domovem.

Josef Páta zařadil do Tomíčкова medailonu taktéž soupis jeho děl a rozdělil je do dvou bloků, z nichž **prvý** zahrnuje především práce, týkající se výhradně jednotlivých krajů a míst, jako Humpolecko, Polensko a Přibyslavsko, Podlipansko a Litomyšlsko (celkově, venkov v poměru k městu, město samo a jednotlivé obce) a **druhý** je soupisem statí, čerpaných z lidového podání, zvykosloví, tradiční literatury a pod. Samostatnou kapitolu tvoří díla samostatně vydaná. Tomíčкова bibliografie obsahuje k roku 1927 celkem 300 článků a studií, z nichž ty kratší podepisoval pouze signaturou Atom.¹⁵

Od roku 1899 Tomíček redigoval *Vzdělávací přílohu Věstníku okresu litomyšlského*. Horlivě působil též v Musejním spolku litomyšlském. Sestavil a do tisku uspořádal vlastivědný sborník *Litomyšlsko*; krom toho samostatně vydal: *Růžový palouček a jeho význam* (1904), *Vzbouření Litomyšlska r. 1680* (1914), *Růžový palouček a české dějiny* (1921), *Stezka Trstenická a pole hrušovská* (1926) a *Víra v duchy na Litomyšlsku* (1926).

Pomineme-li *Ottův slovník naučný*, Antonín Tomíček je tu a tam zmíněn pouze kratičkým životopisem s poznámkou „historik selství

¹⁵ Údaje jsou čerpány z práce Josefa Páty.

a Litomyšlska“, což mně v současnosti připadá, vzhledem k jeho rozsáhlé vlastivědné činnosti, jako velice stručné až nicotné zohlednění.

Čtenáře sborníku *Polensko* budou jistě zajímat díla vztahující se k oblasti Polenska. Jsou to:

- *Dědičné rychty na panství polenském a přibyslavském roku 1636*. Časopis Společnosti přátel starožitností československých, VI., 1898, s. 141–143.
- *Něco o postupu selských gruntů*. Tamtéž, XII., 1904, od s. 23.
- *O selských věcech panství polenského a přibyslavského v r. 1636*. Tamtéž, XII., 1904, s. 155–159. (Poměry v obcích na uvedených panstvích: počet statků selských a zahradníků; poplatky a povinnosti obcí.)
- *Nájemní smlouva s ovčákem r. 1610*. Český lid, VII., 1898, s. 359.
- *Průmysl na panství polenském a přibyslavském r. 1636*. Časopis Společnosti přátel starožitností československých, VIII., 1900, s. 89–91.
- *Obrázek z českého soudnictví v 17. stol.* Lidové listy, Choceň, 4. 7. 1903. (Z Polenska.)

Přibližme si ještě doslovně jeden z výše uvedených článků z tvorby Antonína Tomíčka, který uspořádal dle dokumentu, uloženého v muzeu v Litomyšli (neupraveno):

Nájemní smlouva s ovčákem r. 1610

Darem p. JUC. Rudolfa Svobody přibyla do Musea litomyšlského nová půlarchová kniha, obsahující 192 foliových papírových listů, vázaná v červené kůži měkké. Napřed a vzadu je několik listů vyřezáno.

Psáno bylo původně v menších sešitcích a teprve později vše dohromady bylo svázáno a zdá se, že nebylo svázáno všecko; něco chybí. Na deskách je nápis „Urbář“ a ve vnitř na foliu 76 „Správa panství polenského.“ Stránkování není však úplné a od 105 vůbec není již paginováno. Kniha je skutečně urbářem panství polenského z roku 1636; mimo to obsahuje opisy různých dopisů soukromých, dílem Jana, dílem Rudolfa Žejdlice ze Schenfeldu z let 1606 až 1611, dále různé opisy úředních listin právních a jiných a na foliu 73 i list Karla z Žerotína de dato 22. ledna 1600 stavům markrabství moravského, aby se ho ujali proti kletvám Zikmunda z Dittrichsteina, a formuláře listů zachovacích, — vše mezi urbářem roztroušené, folio 13b je cedule řezaná s ovčákem, kterou tuto klademe:

„Léta Páně 1610 v den sv. Václava zjednán jest Brychta ovčák z Vyšetic od Neustupova od urozeného pána pana Jana Žejdlice z Šenfeldu a na Polné k ovččině polenskému i ronovskému, tak aby J. M. pána ovce sobě svěřené se vši pilností a bedlivostí v pasení

hlídal a opatroval a věrnou čeládku aby míval a tak, jakž na věrného a užitečného služebníka náleží, se choval, a při tom také, aby se z úmysla škoda neopatřením jeho nestala, s pilností k tomu dohlídal, a stávání na poli aby pilen byl. Lisy a jiné potřeby, co k tomu náleží, časné spravoval. Čeládku svou i sebe stravou, penězi svými, aby sám opatroval a ve všem všudy, jakž na dobrého vovčáka náleží, věrně a spravedlivě se chovati hleděl. Má se mu dáti služby do roka předně sedmého dílu kmene, totiž vovec, vlny i kozí. Žita 26 strychů, pšenice 1,5 strychu, ječmene 2 strychy, hrachu 1 strych. Krávy 2, kůň a oves 4 strychy. Mléko sobotní, pacholkům nedělní. Též 20 ovec má sobě chovati pro pacholky v ovčíně ronovském. A kdyžby koliv která ovce, nebo jehně, umřela: má to hned šafáři oznámiti a ukázati a kůži též tomu šafáři odvésti. Psi dva nebo tři ovčácký míti má a po tem i jinde to tak opatrovati, aby se nimi J. M. lidem žádná škoda nestala. — Což pak koliv k sobě ovec přijme, z těch ze všech, nahoře psaný Brychta ovčák, pořádný počet každého polouletí povinnen učiniti bude. A pro lepší toho jistotu zdělaný jsou tyto cedule řezané v jednostejná slova psané: jedna zůstává za p. Klimentem, úředníkem, a druhá dána Brychtovi ovčáku.

Tím byl nový ovčák přijat a starému dán následující „Podsport“:

„Já Kliment Sázavský purkrabě a správce panství polenské-ho“¹⁶ znám činím tímto listem, kdež čten, nebo čtoucí slyšán bude, že jest přede mne předstoupil Jan Zemník z Šreyndorfu, sloužíce při dvoře Hamru-ronovským za vovčáka osm let pořád zběhlých, žádajíce vysvědčení svého v témž čase chování. — Nemohu žádosti jeho odepřít, nýbrž že jest se po ta léta vždycky dobře a věrně, pokudž na gruntech J. M. pána mého zůstával, náležitě choval a nic toho před sebe neberouc, co by jemu k potupě jeho sloužití mohlo. Za nějž se tedy přimlouvajíc pro jeho věrné chování, kdežby se koliv zahodil, a nebo osaditi mínil, že jej laskavě fedrovati a přijíti ráčíte a přijmete. Pro důvěrnost sekryt svůj jsem k tomuto listu přitiskl, jehož datum na Polné 4. októbris An. 1610.“

Z dalšího seznáváme, že na panství bylo roku 1636 ovčínů pět, mezi nimi polenský s 569, ronovský s 512 ovci, ve všech 2437 ovcí a že čítal se užitek z nich, hlavně za vlnu a za prodaný skop ročně na 1250 zlatých.

¹⁶ Kliment Sázavský je uváděn jako purkrabí panství Polná-Přibyslav ještě roku 1621 (viz Půža, František: *Kronika přibyslavská*, Přibyslav 1914, s. 111).

Antonín Tomíček uchoval pro dokreslení historie města Polné ještě jeden zajímavý záznam. Jde o jakýsi přehled obyvatel a hospodářství z roku 1636:¹⁷

Na panství polensko-přibyslavském bylo před rokem 1636 zaznamenáno pro výměr daní 1035 majitelů domů, usedlostí či stavení, z toho 350 měšťanů, 534 sedláků a 151 chalupníků či majetníků bez koní, z toho v samotné Polné bylo registrováno 240 měšťanů a 26 gruntů /z toho 8 pustých/; v roce 1636 bylo na panství 768 „osazených“ lidí, skoro celá třetina usedlostí byla již pustá; v Polné bylo v roce 1636 zapsáno v urbáři 114 lidí /plátců daní/ ve vlastním městě, na „Horním“ předměstí 41, na „Dolním“ předměstí 64, na „Zápekelním“ předměstí 21, a na předměstí „Žabokrty“ 17 „osedlých“ lidí; na panství bylo 12 dvorů: polenský, konzbulovský, přibyslavský, keřkovský, dolní, horní, studenecký, ronovský, sázavský, pekelský, ranský a na Račíně, dále 29 panských „kaprových“ rybníků na 800 kop kaprů a 4 rybníky „plodné“ a „potěrné“ (ostatní „plod“ museli do panských rybníků odvádět sedláci ze svých rybníků za „slušný peníz“); o školách, mimo polenskou, kde učil Martin Stránský, není zmínky; kostelů bylo na panství 17, ale kněží pouze pět: v Polné, Nížkově, Velké Losenici, Přibyslavi a v Borové.

Antonín Tomíček, jehož dílo dosud čeká na náležité odborné zhodnocení, eventuálně souborné zpracování a vydání, zemřel 17. listopadu 1935 v Litomyšli ve věku 69 let.

Jindřich Pohlreich

Krátká vzpomínka na Rumerák a starou hájovnu v Polné

Polenský rodák a pozdější obyvatel Jihlavy Jindřich Pohlreich se narodil 27. dubna 1920 v historické budově bývalé polenské hájovny číslo popisné 210 v dnešní Indusově ulici, zakreslené již v Zirnfussově plánu města z roku 1770. Budovu zakoupil již pamětníkův dědeček Josef Pohlreich. Jako pamětník zanechal Jindřich Pohlreich ve své pozůsta-

¹⁷ Jedná se pravděpodobně o opis původní rukopisné práce Antonína Tomíčka, kterou zhodnotil ve svém příspěvku *Průmysl na panství polenském a přibyslavském r. 1636*. (viz výše). Opis o rozsahu 9 stran s nadpisem *Panství polenské a přibyslavské r. 1636* je v držení Karla Koumara ze Záborné, s poznámkou, že údaje byly čerpány z tzv. „Nového“ urbáře, založeného roku 1636.

losti krátkou vzpomínku na svůj rodný dům a přilehlou oblast, poněkud opomíjený kout Polné, o kterém se mnoho údajů nedochovalo – dříve všeobecně zvaný Rumerák a v neposlední řadě i prostor dnešního panelového sídliště v ulici Palackého. Upravený výtah z Pohlreichových vzpomínek přináší redakce na stránky sborníku Polensko.

Když se vcházelo do dědova domu ze silnice (z Indusovy ulice), po levé straně stály mohutné stromy – velká lípa a vlašský ořech. Pod ořechem stál krásný kočár, kterému se říkalo „landauer“. Měl stahovací okna, byl celý krytý a pěkně čalouněný – v tom jsme si jako děti hrály. Byl to poslední výrobek mého dědy čalouníka – kočár už se mu nepodařilo prodat, neboť se právě začínala vyrábět auta.

Děda pátral po původu našeho domu a zjistil, že tento dům byl původně hájenkou a patřil ke starým polenským budovám. Měl také omítku, jaká byla na zámku. Já se ještě pamatuji na její zbytky. Byly to dlouhé obdélníky asi 2 metry krát 50 cm se zlatým orámováním, o síle asi 5 cm, jako na obvodových stěnách zámku. Těsně před první světovou válkou nechal děda Josef Pohlreich kvůli bezpečnosti dětí zazdít chodbu, která se po několika metrech svažovala a snižovala tak, že se dalo pokračovat jen po kolenou.

Můj děda byl čalouník a hospodář, měl asi 30 hektarů pozemků a velký dvůr v místech, kde stojí dnes Dům dětí a mládeže. V průčelí stály dvě stodoly, které byly průchozí na zahradu – dnešní zahradu pana Skaláka. Tehdy ještě patřila k domu a byla plná ovocných stromů. Když jsem byl malý, bral mě děda na tuto zahradu. Měl s sebou vždy pilku, jak říkal, jako dobrý sadař, aby mohl případně uříznout nějakou nepatřičnou větvičku. Když jsme došli až nahoru k výjezdu na pole, zastavil se obvykle u mohutné lípy, která byla možná i nejstarší v Polné. Děda říkával, že by rád věděl, co ta lípa za 300 nebo 400 let, co stojí, viděla. Dále jsme prošli kolem Baschovy tírny lnu na pole, kde dnes stojí panelové sídliště. Všechny tyto pozemky patřily dědovi a k domu bývalé hájovny. Cesta na pole je dnes plná různé veteše, ale ve skutečnosti patří ke Skalákově zahradě.

Po levé straně domovního dvora byly stáje. To inspirovalo Rudolfa Chmela, řezníka a handlíře, který se oženil s bohatou dcerou pana Bartáka – provozovatele koloniálu na Karlově náměstí a vlastníka cementárny, který bydlel naproti dědovu domu přes silnici. Když děda zemřel, jeho tři synové majetek rozprodali. Dům, stodoly a stáje koupil pan Chmela, zahradu kamnář pan Skalák. Už nevím, co se stalo s pozemky za zahradou. Pan Chmela koupil i bývalý panský pivovar v zámku, kde se pokoušel zavést výrobu uzenin, ale asi do roka zkrachoval, a tak prodal dědův dům ševcovskému družstvu, které tehdy vedl pan Pešák. Jindřich Pešák, pozdější poslanec za komunistickou stranu, dům znal od dětství –

chodil sem už jako učeň k dědovi pro zbytky kůží. Za ševcovského družstva pak dům vyhořel.

Asi dvakrát v týdnu k nám chodívala moje teta Kasalová, která zemřela v roce 1932 ve věku snad hodně přes devadesát let. Vyprávěla, že za jejího dětství někdy kolem roku 1840 měly všechny domy židovského ghetta vchody i východy jenom do náměstí, ne jako dnes i do Indusovy ulice. Vchod do ghetta byl uzavřen bránou, východ pod rabínským pláčkem pak uzavírala gotická brána u Jozlů. Na tuto dolní bránu se také pamatují a měl by být potrestán, kdo tuto památku zboural. Když jsme si tam jako děti hrály, tak u horní brány při vstupu do ghetta byly ještě na domě pekaře Náhlíka umístěné háky (panty) na zavěšení vrat. Brány byly po určité večerní hodině zamykány, snad aby Židé nemohli do města, nebo aby naopak nikdo s nekalými úmysly nemohl vstupovat do ghetta.

Podle vzpomínek tety se malému náměstí pod rabínským domem říkalo „očišťovací“. Na tomto náměstíčku prý byly poskládány do kruhu kameny, kde se rituálním způsobem usmrcovala hospodářská zvířata. Takto zvláštní místo zde existovalo až do první světové války. Těsně u synagogy byl postavený také přístřešek pro pohřební kočár.

Židovské náměstí bylo zajímavé také tím, že na několika domech byly dvě nebo tři různě barevné omítky, podle toho, kolik majitelů dům vlastnilo – každý si zomítal tu část, která mu patřila. Podle tety již kolem roku 1850, jak se ona pamatovala, začali Židé vybourávat na Rumerák (dnes do ulice Indusovy) a do Feltlovy ulice (lidově odedávna přezdívané „posraná ulička“) různé dveře, a tak porušovali dosavadní uzavřenost židovského města.

Jako reakce a doplnění k příspěvku Jana Prchala *Středověké (?) studně v Polné*, uveřejněného v minulém čísle sborníku *Polensko*, se dobře hodí závěrečné zamyšlení Jindřicha Pohlreicha nad ochranou dějších stavebních a technických památek:

Prosím, zamyslete se nad tím, kolik už se tady zničilo památek, a to zbytečně. Například starý stojan na vodu (pumpa) na náměstí, která byla chloubou slévačů a stála mezi sousoším Nejsvětější trojice (statuí) a kašnou. Tento vodovodní stojan byl dvouramenný a dvouodpadový, rukověti byly parádní. Studna byla zasypaná v roce 1945 a v té době, za předsedy národního výboru Pešáka, zmizel i vodovodní stojan. Byl bych rád, aby si Polenští vážili toho, co jim ještě zbylo.

(upravil Filip Plašil)

Společenské aktivity učitelů v první polovině 20. století

Říkalo se, že na společenském životě obce měli v minulosti největší podíl starosta, pan farář a pan učitel. Podle historických dokumentů to platilo v minulých stoletích i v Polné.

Připomeňme si dnes v krátkosti aktivity polenských kantorů v první polovině minulého století. V uvedeném období, podle údajů *Almanachu k 100. výročí chlapecké školy v Polné*, působilo ve výše uvedeném období postupně osmdesát kantorů, někteří deset i více let, někteří trvale žili v Polné. Většina jich působila na polenské škole kratší dobu s přechodným bydlištěm ve městě nebo dojížděla z jiných míst.

Ve stručnosti jsou dále uvedeny aktivity učitelů, kteří mají nezastupitelné místo v historii města, jejichž činnost byla již uvedena v různých publikacích z historie Polné.

Břetislav Rérych

Polenský rodák, od roku 1903 učitel měšťanské školy chlapecké a v letech 1927–1933 ředitel školy, se svou činností a svým odkazem zapasal do dějin Polné jako jedna z nejvýraznějších osobností. Kronikář, vlastivědný badatel, sběratel památek, výtvarník, osvětový pracovník a ředitel muzea, na jehož založení se významně podílel, zejména získáním potřebných prostor v areálu zámku. Působil v ochotnickém spolku Jiří Poděbradský jako režisér, napsal i několik divadelních her. Fotoграфoval a pořídil mnoho záběrů dnes již zapomenutých či neexistujících památek. Byl členem okrašlovacího spolku Viktorin, Národní jednoty pošumavské a předsedou Klubu českých turistů, který ve městě založil. V letech 1914–1934 psal pamětní knihu města Polné, založil kroniky TJ Sokol Polná a obce Janovice. Byl jedním ze zakladatelů Československé církve husitské, jednatelem stavebního družstva, členem střeleckého spolku atd. Rozsáhlá je jeho publikační činnost v oboru regionální historie, kdy řada jeho publikací vyšla samostatně. Pořádal mnoho přednášek, některé i pro polenské rodáky žijící v Praze.

Jaroslav Hlouň

Po ukončení studia pedagogiky nastoupil v roce 1905 na místo učitelského pomocníka v Dobrouťově, od roku 1914 učil na obecné škole chlapecké v Polné a později také na živnostenské škole pokračovací. Byl členem a jednatelem TJ Sokol Polná, kde působil též jako vzdělávatel. Působil v pěveckém sboru Čestmír, jako pokladník v Národohospodářském sboru Polenska, ve Včelařském spolku pro

Polnou a okolí, kde zastával funkci předsedy. Byl předsedou místního pánského odboru Národní Matice, předsedou spolku Krematoria, působil jako předseda v Knihovní radě a má velkou zásluhu na podpoře a popularizaci Husovy knihovny. Ve složitém období protektorátu vykonával funkci náměstka starosty města.

Ema Müllerová

Učila na chlapecké škole 33 let většinou první třídu obecné školy, kde musela zvládnout v určitém období i čtyřicet kluků „přicházejících z ulice“ včetně mne, v čase, kdy mateřská škola ve městě ještě nebyla. Byla členkou TJ Sokol Polná, kde působila ve výboru a osm let ve funkci náčelnice jednoty. V době hospodářské krize byla aktivní členkou sociálního odboru jednoty a působila v jejím vzdělávacím odboru.

Václav Kouklík

V Polné na chlapecké škole učil 19 let a několikrát byl též ředitelem školy. Byl předsedou místní organizace Svazu čs. důstojníků v záloze, náčelníkem Národní gardy, angažoval se v Masarykově letecké lize a Národní obraně. Byl osvětově činný, za okupace nacistickým Německem působil v odbojové skupině Německý Brod až do svého zatčení gestapem. Po propuštění pracoval jako pomocný dělník mimo Polnou.

Ke konci války se do města vrátil a v dubnu roku 1945 se zúčastnil první schůze Revolučního národního výboru v bytě Josefa Forstnera, jehož členové se občanům představili 5. května na Husově náměstí. Byl pověřen velením pohotovostních oddílů a pořádkových čet. Spolupracoval s místní organizací Junáka, která se v květnových dnech výrazně angažovala. Po převzetí moci ve státě komunistickou stranou se stal nepohodlným, byl přeložen do Štoků a naposledy do Šlapanova.

Bohuslav Fišer

Do Polné přišel učit na obecnou školu v roce 1927 a na obecných školách v polenském okrese učil sedm let. Pět let učil na měšťanské škole v Polné a byl i ředitelem živnostenské školy pokračovací.

V Polné působil jako jednatel a dirigent Pěvecko-hudebního spolku Čestmír, jednatel místního odboru Národní jednoty pošumavské, člen, jednatel a režisér ochotnického spolku Jiří Poděbradský, jednatel Okresního osvětového sboru pro Polnou a okolí, spolupracoval s Okresní péčí o mládež, v TJ Sokol byl cvičitelem žáků a podílel se na činnosti vzdělávacího odboru. Byl členem Svazu Junáků-skautů Republiky Československé, okresním zpravodajem pro soudní okresy Polná a Štoky. Hasičské župě polenské redigoval věstník *Hasičská stráž*. Při

Čestmíru založil dětský pěvecký sbor, který vedl, a pro který harmonizoval písně. Ve sborníku Polensko publikoval několik článků, učil, psal divadelní hry se zpěvy, sbíral staré lidové písně, povídky a obyčeje. Byl členem Místní školní rady až do svého odchodu do Prahy v roce 1941, kde byl roku 1949 zatčen, obviněn z podvracení republiky a odsouzen na jeden rok žaláře. Ve školství nesměl působit, a tak pracoval jako dělník a průvodčí tramvají. Jako důchodce se vrátil do Polné, kde opět vedl dětský pěvecký sbor a zahrál si s ochotníky. Provedl katalogizaci polenského hudebního archivu literátského bratrstva, zabýval se psaním poezie, pohádek a historických příběhů.

Stanislav Teska

Od roku 1920 až do roku 1953 učil na měšťanské a později základní škole, kde několik let zastával funkci ředitele školy. Učil i na živnostenské škole pokračovací. Byl vnímavým fotografem – amatérem a na značném množství snímků zachytil zmizelé stavby a zakoutí Polné. Mnohé byly využity pro tisk pohlednic vydaných v mnohatisícových nákladech v nakladatelství Orbis Praha. Pro školní loutkové divadlo zhotovil celou řadu loutek díky své řezbářské dovednosti zděděné po otci – řezbáři; je nutno se také zmínit, že byl synovcem slavného malíře Mikoláše Alše. Vedl dorost fotoamatérů v Klubu českých turistů, pro přednášky B. Rérycha pořizoval diapozitivy, byl členem Masarykovy letecké ligy, aktivně pracoval v Národohospodářském sboru pro Polnou a okolí, na kameru natočil krátké dokumentární filmy o Polné.

Václav Škarka

Učil v Polné od roku 1935 na měšťanské škole. Byl členem TJ Sokol Polná, kde byl vzdělavatelem a později náčelníkem. Byl členem ochotnického souboru Jiří Poděbradský, vedoucím dorostu Klubu českých turistů, jednatelem Knihovny rady a jednatelem spolku Rérychova muzea. Za okupace byl znám svými protinacistickými názory. V roce 1941 byl v tzv. „Sokolské akci“ (v době, kdy působil ve funkci náčelníka polenského Sokola a člena župního náčelnictva) zatčen gestapem, tak jako všichni sokolští činovníci z ústředí, žup a větších jednot. Podlehli nelidským útrapám v koncentračním táboře v Osvětimi v březnu 1942.

Josef Provazník

Učil na polenské škole téměř třicet let, v letech 1939–1968. V TJ Sokol Polná působil jako vzdělavatel, cvičitel žactva a též jako člen správního výboru Sokola. Podílel se na činnosti loutkového divadla

v Husově knihovně, kde po smrti jeho zakladatele Gustava Vítka stál určitou dobu v čele jako „principál“ a působil jako režisér.

Josef Maděra

Působil na polenské škole od roku 1939 čtrnáct let. V TJ Sokol Polná zastával funkci cvičitele, vzdělavatele, podílel se na přednáškách pořádaných tzv. „Ideovou školou“ pro nové členy. Vedl lehkooatletický oddíl, jehož byl aktivním členem. Jako jeden ze „závadných učitelů“ byl po převzetí moci ve státě KSČ přemístěn mimo Polnou do Vyskytné.

Na životě města se v menší míře podíleli i jiní kantoři, včetně těch, kteří nežili ve městě trvale. Jedinou skvrnou na učitelském sboru byl Josef Prouza, od roku 1923 učitel češtiny (!). Byl aktivním členem fašistické skupiny Vlajka, působící v ČSR, spojené s německým okupačním režimem. Jako funkcionář Kuratoria se stal v roce 1942 ředitelem školy. Po válce z Polné uprchl, byl trestně stíhán a odsouzen pro kolaboraci.

Společenské aktivity kantorů byly omezeny za první a druhé světové války, kdy byla spolková činnost značně okleštěna a za okupace nacistickým Německem i zakázána.

S výjimkou Emy Müllerové byly ženy v učitelském sboru v menšině. Jejich počet se začal zvyšovat až koncem třicátých let minulého století. Většinou působily v pedagogickém sboru krátkou dobu, mnohé z nich pouze jeden nebo dva roky a nežily ani v Polné. V současnosti je tomu naopak. Žádný z polenských pedagogů neměl v té době vysokoškolské vzdělání, což je v současnosti pro výkon tohoto povolání podmínkou. Za dobu jejich působení vychovali generace slušných a vzdělaných občanů, kteří se k nim trvale hlásili, i když mnozí z nich již žili mimo Polnou, za což se jim sluší na závěr tohoto vzpomínkového článku poděkovat.

Použitá literatura:

Prchal, Jan: *Biografický slovník Polenska*. Polná 2002, s. 34, 35, 147, 148, 149, 177, 183, 184.

Prchal, Jan a kol.: *100 let Husovy knihovny*. Polná 2014, s. 87, 159, 179.

Prchal, Jan; Šnelková, Vlasta: *Polenský občan Václav Kouklík*. Polensko, 2005, roč. XIV., s. 4, s. 23–26.

Urbánek, Miroslav: *Kapitoly z dějin sokolského hnutí v Polné*. Polná 2003, s. 45, 48, 87, 100, 102, 138.

Z dějin českého školství v Polné. Polná 1983, s. 19, 20, 21.